

В.М. ЖУК*

(Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», м. Київ, Україна)

Теоретичні основи моделювання розвитку сільських територій: біхевіористичний аспект

Стаття присвячена обґрунтуванню пріоритетності фактору неформальних інститутів – стійких психотипів селян у сталому розвитку сільських територій та розробці організаційних підходів до стимулювання їх проактивності у вирішенні проблем села, об'єднаної громади, аграрної і державної політики. Розкрито теоретичні основи моделювання розвитку сільських територій. Акцентовано увагу на пріоритетності біхевіористичного аспекту (проактивності і професійності селян) в ефективності моделі розвитку сільських територій. Розроблено селозберігаючу модель аграрного устрою України та обґрунтовано ключові складові та принципи такої моделі. Доведено, що успішність сільських територій, окрім державної підтримки і соціальної відповідальності підприємництва, обумовлена необхідністю зростання рівня проактивності жителів сіл. Бажаючи проактивність селян, запропоновано формувати через їх організацію за Статутом села. Розкрито головні відмінності між сільською радою та об'єднанням селян в організацію села за відповідним статутом (засновницьким документом). Отримані результати дослідження є основою щодо формування устрою направлено на подолання проблеми зневіри і проактивності селян.

Ключові слова: збереження села, інституціональна теорія, неформальні інститути, розвиток сільських територій, організація селян, аграрна реформа, сталий розвиток, аграрна політика.

В.Н. ЖУК

(Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», г. Киев, Украина)

Теоретические основы моделирования развития сельских территорий: бихевиористский аспект

Статья посвящена обоснованию приоритетности фактора неформальных институтов – устойчивых психотипов крестьян в устойчивом развитии сельских территорий и разработке организационных подходов к стимулированию их проактивности в решении проблем села, объединенной общины, аграрной и государственной политики. Раскрыты теоретические основы моделирования развития сельских территорий. Акцентировано внимание на приоритетности бихевиористского аспекта (проактивности и профессионализма крестьян) в эффективности модели развития сельских территорий. Разработана селосберегающая модель аграрного строя Украины и обоснованы ключевые составляющие и принципы такой модели. Доказано, что успешность сельских территорий, кроме государственной поддержки и социальной ответственности предпринимательства, обусловлена необходимостью роста уровня проактивности жителей сел. Желаемую проактивность крестьян, предложено формировать путем их организации по Уставу села. Раскрыты главные различия между сельским советом и объединением крестьян в организацию села за соответствующим уставом (учредительным документом). Полученные результаты исследования являются основой для формирования строя направленного на преодоление проблемы уныния и проактивности крестьян.

Ключевые слова: сохранение села, институциональная теория, неформальные институты, развитие сельских территорий, организация крестьян, аграрная реформа, устойчивое развитие, аграрная политика.

* **Жук Валерій Миколайович**, головний науковий співробітник відділу обліку та оподаткування Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» (м. Київ), доктор економічних наук, професор, академік НААН України.

Theoretical Foundations of Modeling the Development of Rural Areas: Behavioral Aspect

The article is devoted to the substantiation of the priority of the factor of informal institutes – persistent psychotypes of peasants in the sustainable development of rural territories and the development of organizational approaches to stimulating their proactivity in solving the problems of the village, the united community, agrarian and state policy. The theoretical bases of modeling of development of rural territories are revealed. The emphasis is placed on the priority of the behavioral aspect (proactivity and professionalism of the peasants) in the effectiveness of the rural development model. A village-preserving model of the agrarian system of Ukraine has been developed and the key components and principles of such a model are substantiated. It is proved that the success of rural areas, in addition to state support and social responsibility of entrepreneurship, is due to the need to increase the level of proactivity of villagers. The desirable proactivity of the peasants is proposed to be formed through their organization according to the Statute of the village. The main differences between the village council and peasant associations are revealed in the organization of the village according to the relevant statute (constituent document). The obtained results of the research are the basis for the formation of a mechanism aimed at overcoming the problem of disbelief and pro-activity of peasants.

Keywords: village conservation, institutional theory, informal institutions, rural development, organization of peasants, agrarian reform, sustainable development, agrarian policy.

Постановка проблеми. У 2017 році розвиток сільських територій, за оцінками Мінагрополітики, є головним пріоритетом державної аграрної політики. Не в останню чергу це зумовлено наростаючою тенденцією погіршення структурного співвідношення кількості сіл, їх заселеності, вікової і професійної ідентичності населення. На сьогодні більше як у третини сільських населених пунктів немає жодних об'єктів підприємництва. Посилюється тенденція монополізму на ринку оренди належної селянам землі. І це далеко не повний перелік проблем.

Відтак пріоритетною є розробка відповідного нормативно-правового забезпечення та проведення організаційних заходів на селі, а також активізація адекватного реформам наукового забезпечення. Напрацювання вчених потребує негайного узагальнення у «Стратегії сталого розвитку сільських територій України до 2030 року».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що національна академічна наука ніколи не полишала досліджень цієї проблеми та завжди приймала участь у науковому забезпеченні державних програм реформування і розвитку аграрного виробництва та сільських територій. Ця робота підкріплена напрацюваннями вчених-економістів Я.М. Гадзала [1, 7, 8], І.В. Прокопи [2, 10], Л.Я. Новаковського [3], М.А. Хвесика [4], О.М. Бородіної [2, 5, 10], П.Т. Саблука [7, 8], Ю.О. Лупенка [7], М.Й. Маліка [7], П.І. Гайдуцького [9], В.В. Юрчишина [10, 11], В.М. Гейця [12] та багатьох інших. Разом з тим, специфіка розвитку аграрного сектору економіки України і сільських територій за останнє десятиліття внесла у це питання нові чинники. Це проблеми агрохолдингізації, ринку землі, адміністративно-територіальної реформи, посилення зневіри (реактивності) селянства та інші. Все це вимагає нового ракурсу відповідних

досліджень, нового погляду і на теоретичні аспекти сталого розвитку сільських територій.

Метою статті є обґрунтування пріоритетності фактору неформальних інститутів – стійких психотипів селян у сталому розвитку сільських територій та розробка організаційних підходів до стимулювання їх проактивності у вирішенні проблем села, об'єднаної громади, аграрної і державної політики.

Виклад основного матеріалу. Перше, на що звертається увага дослідників, це відсутність в Україні спадковості державної політики розвитку сільських територій. З одного боку це загальнодержавна інституційна проблема України. За інституціональною теорією загальнодержавний тренд не може мати іншого вектору розвитку у галузевому аспекті.

З іншого боку, спадковості бракує і у вітчизняному науковому інституті, що характеризує його слабкість у неупередженості.

Як би там не було, але наявність різних підходів (моделей) розвитку сільських територій в Україні є проблемою. Ми як науковці маємо розуміти що плюралістична сила науки (різні підходи – Моделі) у слабкій державі сприймається як об'єктивна підстава виправдання її бездіяльності.

На практиці відсутність єдиної бажаної моделі розвитку сільських територій розбалансовує зусилля усіх дотичних до цього державних органів. Для Мінагрополітики це дає формальний привід до другорядного розгляду проблеми сільських територій та концентрації обмеженої бюджетної підтримки та податкових пільг лише на виробництво та експорт аграрної сировини.

Усім зрозуміло, що за такого підходу ні держава, ні нація не мають суттєвих зисків від підтримки аграрного підприємництва. Тим більше агрохолдингів. В той же час, суттєві проблеми по формуванню доданої вартості та занепаду сільських територій не

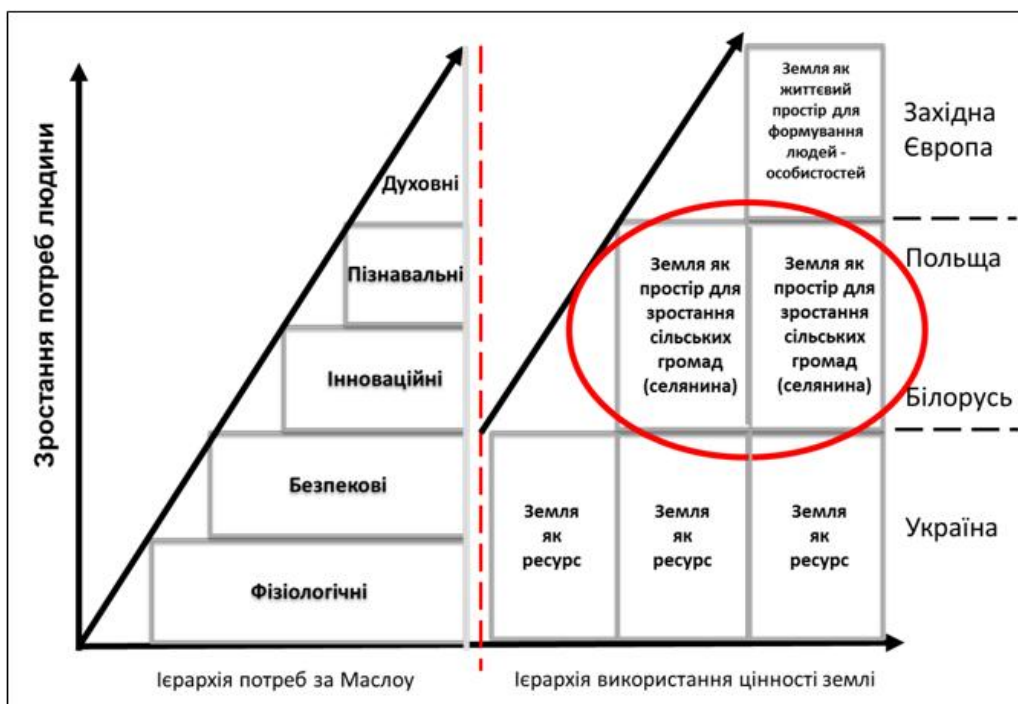
знаходять узгодженого алгоритму вирішення.

Досвід розвинутих країн ЄС та наших найближчих сусідів яскраво засвідчує потребу першочергових зусиль саме на питаннях розвитку сільських територій. Звичайно масштаб та фінансові можливості такої роботи як у ЄС, Україна на сьогодні не в змозі запровадити. Але, що слід зрозуміти та зробити негайно, це прийняти адаптовану до національних особливостей єдину Модель розвитку сільських територій. Досвід Польщі, чи Білорусії орієнтує нас на вибір саме однієї Моделі. Ці та інші успішні у сільському розвитку країни у свій час визначились із бажаною для них Моделлю. Визначились і сконцентрували усі наявні у них можливості, сіх відповідних державних, наукових і громадських інституцій на реалізації – однієї Моделі. Нам варто зрозуміти, що саме у такому підході і був стержень успіху наших сусідів.

Відтак, вкрай важливо негайне обговорення і

прийняття єдиної Моделі для України. Добре, що цю позицію аграрної економічної науки, сьогодні не просто підтримала, а почали реалізовувати у Громадській Раді при Мінагрополітики України. На її засіданнях заслуховуються проекти Моделей різних наукових шкіл. Є бажання усіх зацікавлених сторін відпрацювати на цих обговореннях єдину Модель розвитку сільських територій для України та, відповідно, і необхідні нормативно-правові акти держави, плани роботи Уряду, профільних Міністерств, обласних та районних державних організацій, академічних та освітніх установ, сільських громад.

Щодо нашого бачення змістового рівня національної Моделі сільського розвитку на найближчу перспективу. Насамперед, ми не можемо ігнорувати інституційний стан розвитку сільських територій України. На рис. 1 представлено наше бачення сучасного рівня розвитку держави, підприємництва і селянства України.

Рис. 1. Базовість моделі: можливості держави і рівень розуміння людиною цінності землі та сільських територій

Джерело: власні дослідження автора.

Отже, Україна лише у перспективі зможе впроваджувати Західноєвропейську Модель розвитку сільських територій, яка, по великому рахунку, розглядає сільські території як життєвий простір для формування духовного суспільства, де природна і духовна цінність сільських територій є вищою за виробничу, а виробнича цінність сільських територій органічно втілена у цінність сталого розвитку, з інноваційно-інвестиційною квінтесенцією.

Стан розвитку наших інститутів (в першу чергу неформального) дає Україні можливість налаштуватись на реалізацію Польського чи Білоруського рівня Моделі, у якій земля та інші сільські ресурси використовуються для зростання і розвитку сільських громад, самого селянина. Назвемо

таку модель Селозберігаючою.

На рис. 2 візуалізовано три головні складові, ключові напрями реалізації Моделі.

Перший напрям, передбачає надання селам (громадам) особливого статусу, що розглядає вітчизняний тип сільських поселень, як просторову соціально-економічну безпеку держави, як «коріння нації», її генофонд і духовність. Відтак, вкрай важливо по-державницьки «усвідомлено поспішати» з вибором / або зміною жителями сіл форми їх самоорганізації: 1) самостійна громада – Сільська Рада; 2) відокремлена одиниця з власним Старостою у територіальному об'єднанні. Важливо, щоб в останньому випадку статус сіл, їх економічна, правова, соціальна селодостатність не втрачалась.

Рис. 2. Селозберігаюча модель аграрного устрою України: базовість самоорганізації і самодостатності сіл
Джерело: побудовано автором.

У пропонованій нами Моделі – це завдання реалізується через механізми функціонування самодостатніх сіл як окремих організацій, за окремим Статутом.

Прийняття Статуту села формально ідентифікує спільність і образ проживання, цілісність інтересів і господарювання селян на певній поселенській території. Статут має визначати не тільки особливості спільного розпорядження та управління місцевими ресурсами (капіталом), але і статус кожного з жителів (селянин, дачник, спадкоємець тощо) та багато іншого.

Сама ідея функціонування за окремими Статутами, передбачає законодавче наділення усіх самодостатніх українських сіл особливим статусом. В історико-прикладному аспекті це можна розглядати на кшталт застосування, у свій час, «Магдебурзького права».

В теоретичному аспекті ми базуємось на положеннях інституціональної теорії. За нею, згуртованість і самоорганізація громади формує зміни психотипу («неформального інституту») селянства. Теорія наголошує, що бажаного результату не можливо досягти допоки не буде усвідомлення критичного числа жителів громади необхідності дій в інтересах всіх і кожного зокрема. Потрібне усвідомлення («неформальний інститут») жителів села, за теорією, необхідно формувати «організаціями». Саме тому наполягаємо на розгляді сіл в якості організацій та необхідності прийняття Статуту кожного села. При цьому в селах розбудовуються і внутрішньосільські організації – об'єднання власників землі, кооперативи тощо. Іншими словами, наша Модель націлена на оновлення соціально-економічної сутності села шляхом формування організацій, що мінятимуть психотип селянина (пасивність людей на їх

проактивну поведінку).

Звичайно, будуть складності у реалізації та науково-правовому оформленні цих пропозицій. Але чи є інший проукраїнський вихід? Що є проблемою: пасивність і неосвіченість наших селян, чи байдужість «державної машини»?

Українська держава реалізовує ж житлово-комунальну реформу у містах. Об'єднує співвласників багатоквартирних будинків за окремим Статутом. Сільська територія, села, на наш погляд, для України мають не меншу, а можливо і більшу національну вагомість. Міська практика об'єднань жителів – співвласників майна спонукатиме і селян до аналогічної роботи. Однак, із зрозумілих причин, їм потрібна більша підтримка у цьому процесі.

Модель обґрунтовує доцільність заміни Сільських Рад (окрім тих, які виконують функції територіальних об'єднань) на виконавчі органи Сільських організацій. Адже існуючі Сільські Ради є лише представницькими органами, тоді як виконавчі органи Сільських організацій – формуються селянами уже як засновниками, власниками сіл. Останнє посилить дієвість адміністративно-територіальної реформи. Наявність Сільських організацій в об'єднаній територіальній громаді створює свого роду конкурентну самостійність і відповідальність кожного Села. Селяни, як засновники, власники свого села краще контролюватимуть роботу виконавчих органів територіальної громади. Така Модель ламає об'єктивні підстави зневіри селянства України, розвиває проактивність його жителів.

Успішність реалізації селозберігаючої моделі аграрного устрою базується як на самоорганізації селян, так і ефективному використанні належного їм капіталу: активів приватної та спільної власності.

Самоорганізація і підприємництво є рушійною силою капіталізації активів, формування психотипів господарів землі, формування сільської активності.

Виходячи з вище зазначеного, *друга складова реалізації Моделі*, передбачає передачу у повне розпорядження/власність громад сільського капіталу, що є основою формування соціально-економічної самостійності кожного поселення.

У Селозберігаючій моделі, самореалізація жителів села націлена на ефективне використання приватного капіталу через організацію у селах корпоративних об'єднань селян-власників землі, сільськогосподарських кооперативів та іншого.

Складовими капіталу сільської території, спільної власності – є її людський, соціально-економічний і природо-ресурсний потенціал (внутрісільський та навколишній).

Зарубіжні і вітчизняні вчені по різному класифікують сільський капітал. Головне, що існування такого уже не викликає сумнівів, а розгортається робота з науково-прикладного забезпечення його ефективного використання. В контексті даної моделі важливою є формалізація прав на володіння усіма складовими цього капіталу. Це має бути державницьким територіальним устроєм, а управління – окремим Статутом села. Формалізація забезпечить права і можливості селян бути балансоутримувачами та на капіталізацію активів (у першу чергу землі).

Наші опоненти розповідають про те, що у селі не залишилось нічого не приватизованого. Ця напівправа сприяє місцевим чиновникам і надалі розпоряджатись спільним потенціалом села. Суцільна інвентаризація за участю селян і політичної волі держави – має віднайти і повернути селу (селянам) його активи.

Закріплений за сільською громадою потенціал (як індивідуальний, так і колективний) є і засобом, і інструментом задоволення життєвих потреб селян. І не стільки через орендні відносини, які забезпечують для її жителів рентні доходи, але, більше, через формування можливостей прикладання праці, самостійного використання природо-ресурсного потенціалу, розвиток соціальної інфраструктури.

Реалізація положень Моделі по самоорганізації і капіталізації сільських активів на кінець то розкриє «очі» громаді на її «співпрацю» з недобросовісними агропідприємствами. Громада матиме механізми спонукати бізнес до селозберігаючих методів господарювання, збереження родючості землі, участі у формуванні соціальної інфраструктури, тощо.

З іншої сторони, має бути державна політика (пільги в оподаткуванні, кредитуванні і ін..) по розбудові в селах нового підприємництва (і не тільки в аграрній сфері, а і зеленого туризму, промислів та іншого).

Третій напрям реалізації Моделі, передбачає впровадження нової село-центричної політики. Залучення всіх причетних до цього профільних державних інституцій під координацією Мінагрополітики. Зрозуміло, що на практиці

бракуватиме коштів, але більш важливим є бачення і бажання долучатись до реалізації політики самоорганізації у селах та капіталізації їх потенціалу.

Робота має бути направлена на максимальне залучення селян до управління і підприємництва – рушійних сил збереження села і його розвитку. Самоорганізація людей і капіталізація потенціалу є стержнем розвитку не тільки для громад, але і держави. Саме у цьому має бути визначальний сенс нової аграрної політики – політики формування умов розкриття потенціалу кожного селянина, кожного конкретного села.

Ключові принципи Селозберігаючої Моделі аграрного устрою України:

1) *Селоцентризм* – селозберігаюча модель характеризується націленістю на збереження кожного самодостатнього села в Україні.

2) *Селяниноцентризм* – модель формує нову психологію селянина, а також нову соціально-економічну сутність села, сільського життя.

За рахунок самоврядного статусу, можливостей капіталізації всього наявного потенціалу, село стає самодостатньою соціально-економічною одиницею. В такому селі формується новий (європейський) психотип Людини – відповідальної за свої дії та Людини – вимогливої до дій державних інституцій. Від останніх у першу чергу вимагаються «умови для ефективної риболовлі» – *селоцентрична політика!*

Наші опоненти зауважують на втрачений час і можливості у реалізації такої Моделі. Але повторимо – чи є у нас інший проукраїнський вихід? На сьогодні з мапи України щорічно зникає близько 30 сіл і тенденція зростає. Чи не втратимо ми за селами сільські витоки генофонду нації? Сільські витоки соціоприродного багатства нації? Якою і де буде територія її духовного оздоровлення і зростання. У містах ...?

Якщо сіл і селян не буде, то виникає запитання у кого буде власність на ресурси сільських територій, власність на землі сільськогосподарського призначення?

Власність на сільські ресурси, на землю сільськогосподарського призначення і селянство є нероздільними. Це не тільки науково-світоглядний базис, але і практика успішності сільських територій у розвинутих країнах. Власність не селян на сільські ресурси є загрозою для соціально-економічного розвитку країн (згадаймо поради для президента СРСР М. Горбачова від вчених – Нобелівських лауреатів, досвід Аргентини, чи Бразилії). Запроваджуючи ринок землі, держава зобов'язана створити умови не стільки для її продажу власниками, скільки для її придбання Селянами за державницькою Моделлю аграрного устрою.

Альтернатива від «експортерів» базується на формуванні умов для негайного продажу землі, що начебто стимулюватиме залучення інвестицій та розвиток сіл. В скрутний для України час беззастережна реалізація такої політики може «спрацювати». Але правда в тому, що приватна власність на землю інші сільські активи, цікавить осіб

які не є селянами або з причин майбутніх спекуляцій, або з метою захисту їх бізнесу у не визначальному інституційному середовищі. З першим слід нещадно боротись. На другий – зважити. Саме на зміну останнього(інституційного середовища) і має бути націлений новий етап аграрної реформи з повноцінним ринком землі за національною Моделлю аграрного устрою. Якщо в основі нового етапу аграрної та земельної реформи – закладатиметься розвиток сільських територій, то за Селозберігаючою моделлю в селі знайдеться місце і для бізнесу вітчизняних олігархів на орендованій землі, і для іноземних інвесторів, а, саме головне, для самих селян та їх селозберігаючого підприємництва: фермерства; кооперативів; товариств.

Звісно реалізація такої Моделі потребує значних державницько-політичних і науково-організаційних зусиль. Зусиль по прийнятті і, головне, реалізації самоврядності сіл, їх нового статусу у територіальних громадах, капіталізації землі, але головне, змінні психотипу нашого Селянина, формуванню нової соціально-економічної сутності сільських територій. Це важка робота в економічному, соціальному, екологічному аспектах з кожним селом. Уже сьогодні реальність і ефективність роботи по село збереженню демонструють окремі села, де їх лідери самотужки зорганізують громаду. Накінець-то з'являється і відповідна робота від іноземних проектів ПРООН, USAID та інших.

Нажаль, представницькі інститути української держави на сьогодні не визначились з Моделлю аграрного устрою. Неофіційною владою усвідомлено чи не усвідомлено підтримується Модель, чи політика агрохолдинізації сільських територій, яка не підтримується ні селом, ні містом.

Пропозиції НААН щодо дотримання соціально спрямованої мети ринку землі і селозберігаючої моделі розвитку аграрного підприємництва та сільських територій не знайшли відображення і у Єдиній стратегії розвитку аграрного сектору економіки України до 2020 року. Думка науковців була у меншості серед чисельних вітчизняних і зарубіжних експертів, які залучались до підготовки цього документу Мінагрополітики України.

Вченими НААН багаторазово наголошувалось на необхідності першочергової визначеності влади саме з Моделлю аграрного устрою країни, під реалізацією якої і формується політика тих чи інших реформ. При всій важливості, земельна та інші реформи є лише складовими реалізації тієї чи іншої Моделі аграрного устрою. Параметри, механізми реформ мають бути підпорядковані ідеології Моделі аграрного устрою, а не навпаки.

В Україні бракує політичної волі на зміну сьогоднішньої аграрної політики, тому що існуюча практика функціонування і розвитку її аграрного підприємництва і сільських територій вигідна аграрній олігархії. Це абсолютно не відповідає інтересам селян. Ця практика формує підходи за якими політики, чиновники, а не територіальні громади розпоряджаються сільськими природними

ресурсами. Ідеологія такої практики формує політику індивідуалізації земельних відносин, що сприяє агрохолдинізації галузі. Така практика вимиває з сільських територій фінанси, призводить до деградації людського потенціалу, ґрунтів, екології, та в цілому до деградації сіл. Все це не сприяє сталому розвитку сільських територій.

Те, що вищезазначена політика і практика агрохолдинізації є не задекларованою у жодному Урядовому чи Міністерському документі як Модель аграрного устрою України не означає, що вона не існує. Де-факто вона існує і неабияк сприяє олігархічному розвитку держави. Рушійній силі економіки – середньому класу (до якого ми відносимо і селянина-господаря) не приділяється належна увага.

Нажаль, українська держава недооцінює сучасну світову тенденцію пріоритетності світових досліджень іраціональних факторів економіки. Інституційна теорія називає ці фактори неформальними інститутами або стійкими психотипами населення. Дещо раніше дослідження таких факторів було пов'язано з категорією «Біхевіоризм» (від англ. «поведінка») [6]. Як би там не було, ці соціально-економічні категорії досліджуються на стиках різних наук (економіки, соціології, психології). В контексті цієї статті важливо – на скільки людина відчуває себе господарем, власником, вільною людиною у підприємстві і т.п. Вивчення впливу на результативність соціально-економічної політики, невинуватих очікувань, емоційних розчарувань, відсутності справедливості, цинізму і зловживань у владі, як на державному, так і місцевому рівні. Перелічене формує не лише певний психотип нації, поведінку бізнесу, її селянства, але й проактивність індивідуумів та громад, успішність розвитку країни та її галузевих складових загалом. Доведено, що психотипи («неформальні інститути») впливають на результативність реформ. Робота з психотипами населення у розвинених країнах є пріоритетом у державному управлінні і політиці. Якщо при запровадженні обраної Моделі аграрного устрою (будь-якої реформи), не працювати з психотипами селян, наслідки матимуть непередбачуваний характер. Як мінімум – ризику не досягти задуманої мети. Як максимум – деградацію головного – людського потенціалу.

Зміну переконань селян (їх соціально-економічних психотипів) (рис. 3) необхідно проводити системно і послідовно. Не революційно, а еволюційно, в першу чергу через їх статутне об'єднання у Селі, у роботі в сільських громадах, об'єднаннях співвласників землі, через формування наглядово-контрольних органів при сільського підприємництва, через стимулювання молоді до підприємницької активності та ін. За інституціональною теорією «людську зрілість» можливо і варто формувати. Успішність реформ без роботи по формуванню «сільських неформальних інститутів» неможлива. Як і неможлива вона без селяниноцентричної аграрної політики держави.

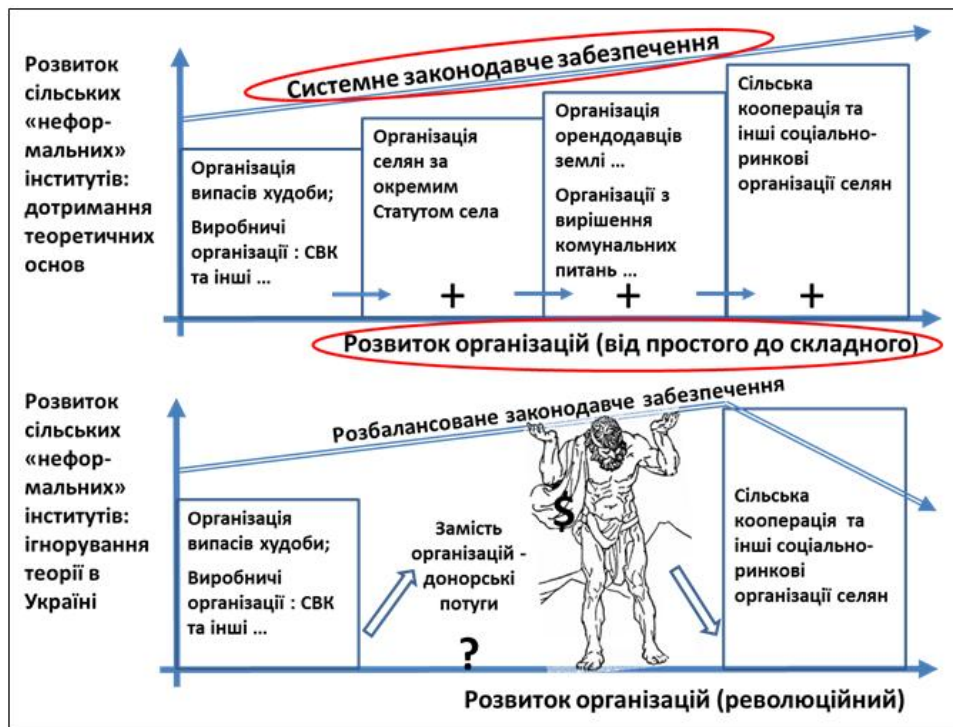

Рис. 3. Основа реалізації моделі: забезпечення проактивності селян через розвиток їх організацій
 Джерело: побудовано автором.

Для наших опонентів нагадаємо радянську історію комуністів-«десяточників», котрі їхали у село для створення там колгоспів і радгоспів. «Стигкі психотипи селян» тоді змінювали під комуністичну ідеологію в тому числі через формування нових організацій (колгоспів і радгоспів). Звичайно, ця історія мала для нашого селянства трагічні наслідки. Сьогодні завдання відновити зламаний тоді проактивний психотип селянина-господаря. Прискорити це відновлення можна і доцільно через відповідні організації.

Відомий економіст Чаянов не раз писав, що селу передусім потрібні організатори – «пахари мозгов». Економіку, соціальну сферу змінюють, у першу чергу, переконання людей, а лише потім технології.

Яким має бути наше село у новій Моделі? Головні пріоритети відомі (рис. 4). В рамках селянино- і селоцентричної політики, держава має в першу чергу зосередитись на інфраструктурі – дорогах та іншому. На освіті: від забезпечення її «міської» якості до включення у програми курсу самоорганізації сіл, капіталізації їх ресурсів, популяризації світу сіл у мережі інтернету. Підприємництва зобов'язується сповідувати ідеологію селозбереження: реєструватись у селах де господарює, сплачувати селу податки, дбати про зайнятість і оздоровлення ґрунтів органікою. Про ці та інші пріоритети говорять усі, однак щоб село мало сталий розвиток – підтримки держави і бізнесу замало. Потрібна нова проактивність селян. Потрібна політика на пробудження їх віри у власні сили. Зневіра – головний ворог українського села сьогодні, проблема вітчизняних неформованих інститутів, яку слід вирішувати відповідною політикою.

Цілковита передача громаді усього сільського

виробничо-соціально-природного потенціалу, пільги в оподаткуванні будь-якого сільського підприємництва, кредитне стимулювання будівництва сучасного житла для молоді є далеко не повним переліком пріоритетів селяниноцентричної політики держави у додаток до головного – до рутинної роботи з кожним Селянином і кожним Селом по усвідомленню ними сили самопомочі.

Наголошуємо, що у нашій аграрній політиці необхідно дотримуватись теоретичних вказівок. Слід зоорганізувати наших селян на проживання за окремим Статутом села, на об'єднання їх зусиль по ефективній (для них і села) передачі землі в оренду, на об'єднаннях по вирішенню спільних соціальних питань, на кооперування з виробництва, збуту і так далі. Розвиток організацій селян має бути еволюційним, відповідати рівню зростання їх психотипу («неформального інституту»). Революційний перехід на вищі щаблі не може бути застосований ні з теоретичної, ні з практичної (на сьогодні) точки зору. Поступове, системне посилення проактивності селян, аж до ефективного їх впливу на «законодавчий інститут» (рис. 3) і є основною бажаних змін в аграрній політиці.

Нажаль, в Україні дотримання базових теоретичних законів є проблемою. Чиновникам і, навіть, деяким вченим вигідно цього не помічати, не займатись системною працею. А, навпаки, через донорські гранти зразу запроваджувати вищі за теоретичним щаблями організації. Те що за 25 років така практика має майже нульову ефективність мало кого цікавить: вигідніше «разово» освоїти грантові гроші, а систему нехай будують прийдешні покоління.

Рис. 4. Головні пріоритети розвитку сільських територій

Джерело: побудовано автором.

Філософію людино-центричності, зростання соціально-економічного рівня її психотипу, як базису розвитку в третьому тисячолітті, розділяють не тільки інституціоналісти, але й прихильники концепції «синьої» економіки та інші течії сучасної світової соціальної та економічної науки. Вітчизняна академічна наука (Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України, ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН України та ін.) також мають відповідні напрацювання і пропозиції владі щодо посилення ділової активності громад в реалізації аграрної реформи в цілому та її окремих складових, зокрема. Отже, Україні залишається визначити в державних програмних документах, і, головне, реалізувати одну із найважливіших реформ – реформу усвідомлення громадою, людиною, своєї самодостатності і рушійності. Академік НААН Михайло Артемович Хвесик не втомлюється повторювати: «Самодостатні територіальні громади – «центри миру», вони є основою успіху будь-якої реформи».

Отже сьогодні, для української аграрної політики назріла потреба зміни пріоритетів. Так званою «грантовою» допомогою не вирішити проблеми сталості сільських територій (нижня частина рис. 3). Створена не на стійкому «неформальному інституті» організація (кооператив чи щось інше) не буде життєздатним. Підхід має бути системним. Такий, виправданий у свій час, підхід характеризувала розроблена вченими-аграрниками Модель переходу галузі на ринкові умови. Під таку Модель були підпорядковані земельна, податкова, кредитна, бюджетна та інші реформи. Така модель була успішно реалізована на рубежі 1999-2004 років. Вона принесла в аграрну економіку України не тільки виробничі, а й зовнішньоекономічні успіхи. Вона вивела галузь на перші позиції у державі та

забезпечила Україні чи не єдиний успіх в її постсоціалістичній історії.

Зміни що відбулися в галузі з 2005 року вимагають нових підходів до розвитку аграрного устрою України. З позиції сьогодення, пропонується нами Селозберігаюча модель, базується на новій філософії сільського розвитку, що сприяє еволюційному розвитку організації селян та опирається на системне законодавче забезпечення не стільки економічних скільки соціально-економічних процесів (верхня частина рис. 3).

Під ідеї нової Моделі аграрного устрою в Національній академії аграрних наук України проведено низку заходів. Основні з яких представлено у таблиці 1.

Під керівництвом Президента НААН Я.М. Гадзало та члена-кореспондента НААН Ю.Я. Лузана нашими вченими розроблено законопроект «Про державну аграрну політику на період до 2025 року», який передано до Верховної Ради та Уряду України [7].

Під нову політику Уряду щодо децентралізації влади, НААН проводить реформування її науково-інноваційної діяльності в регіонах України (рис. 5).

Метою реформування є максимальне наближення як організаційної структури Академії, так і її інноваційної продукції до потреб вітчизняних аграріїв, до потреб селян. Експериментальна база Національної академії аграрних наук України функціонує на території 353 сіл, більшість з яких є на сьогодні найкращими в Україні по соціально-економічному розвитку, особливо в частині зайнятості і утримання соціальної сфери. За певних рішень Уряду, Загальних зборів НААН, Академія могла б стати своєрідним локомотивом реалізації Селозберігаючої моделі сільського розвитку України.

Наукове забезпечення моделі розвитку сільських територій

№ п/п	Науково-організаційні заходи НААН
1	Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року (Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158)
2	Наукові основи розвитку аграрного підприємництва та сільських територій за селозберігаючою моделлю (наукова доповідь на Загальних зборах НААН 26.03.2015р)
3	Стратегія до 2025 р.
4	Перспективні моделі соціально-економічного розвитку сільських територій (розгляд на Президії Національної академії аграрних наук України від 19.04.2017)
5	Про державну аграрну політику на період до 2025 року (проект Закону України передано усім фракціям ВР України у 2017 році)

Джерело: сформовано автором.

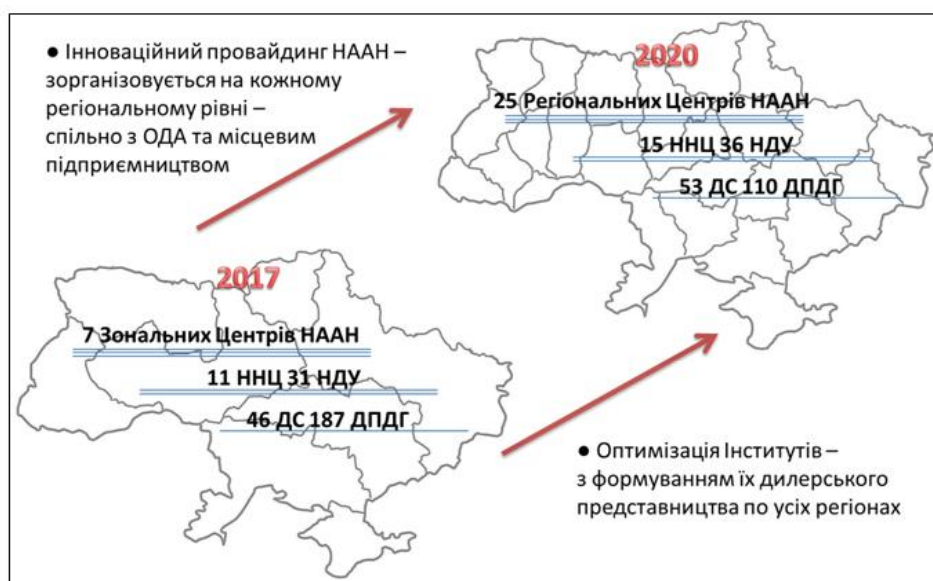

Рис. 5. Узгодженість реформування НААН з політикою децентралізації та розвитку сільських територій
Джерело: власні дослідження автора.

Разом з тим, яку Модель розвитку сільських територій не прийняла би Громадська Рада при Мінагрополітики України та рекомендувала її на затвердження Уряду, Академія прийме її до активного впровадження через свої регіональні центри та переконання наших науковців.

Висновки. Моделювання бажаних результатів, процесів і явищ здійснюється на відповідних теоретичних підвалинах, що і формує ідеологію, цілісність та системність моделі. Вибір параметрів моделі залежить не від суб'єктивних бажань, а об'єктивного стану соціально-економічного середовища. Сучасні теорії обґрунтовані зміни соціально-економічного середовища через організацію та зміну психотипів людей, що дає Україні можливість націлюватись на параметри Європейської моделі розвитку селянських територій.

Україна має науковий потенціал і позитивний досвід формування і реалізації сучасних Моделей аграрного устрою. Розроблена в кінці ХХ ст. економістами – аграрниками Модель трансформацій постсоціалістичного сільського устрою до ринкових

умов мала неабиякий успіх у виробничому та зовнішньоекономічному аспектах. Саме завдяки реалізації цієї Моделі Україна має сьогодні достойне місце у глобальній економіці.

Назрівші тепер проблеми агрохолдингізації, зневіри і пасивності селян, консервації земельної реформи та інше, вимагають невідкладної визначеності владних та наукових інституцій з новою Моделлю аграрного устрою України, яка б розкрила бачення бажаного розвитку вітчизняних сільських територій та підпорядкувала б цій меті ідеологію відповідних реформ (земельної, підприємницької, податкової, інфраструктурної та інших).

Базуючись на досвіді розвинутих країн та наших найближчих сусідів (Білорусії, Польщі) НААН наполягає на як найшвидшому узгодженні й прийнятті в Україні офіційної і системної Моделі аграрного устрою та концентрації усіх державних, науково-освітніх і громадських інституцій на її організаційній і нормативно-правовій реалізації.

На сьогодні Громадська Рада Мінагрополітики розглядає і обговорює запропоновані науковими

школами різні варіанти Моделі аграрного устрою України. НААН пропонує до розгляду власну Селозберігаючу модель розвитку сільських територій. Разом з тим, наша Академія готова науково і організаційно забезпечити реалізацію будь-якої прийнятої Урядом (за подачею Громадської Ради при Мінагрополітики) Моделі.

Особливість Селозберігаючої моделі базується на теоретичному переконанні про рушійність людського фактору в сучасному соціально-економічному розвитку. Поряд із зобов'язаннями держави та бізнесу по забезпеченню сталого розвитку сільських територій, акцентуємо особливу увагу на роботі держави по зміні переконань селян щодо їх визначальної місії та відповідальності за розвиток своїх сіл і прилеглих до них територій, за свій добробут. За інституціональною теорією необхідна зміна таких переконань формується організаціями селян. Селозберігаюча модель передбачає наявність у кожному самодостатньому селі організації селян за окремим Статутом.

Організовані за окремими Статутами сіл селяни отримують змогу прийняти на баланс своєї організації, виявлений під час суцільної інвентаризації, сільський потенціал. Організація селян за Статутом села, на відміну від статусу Сільських Рад, дозволяє селянам бути реальними власниками сільських активів та налагодити роботу по їх капіталізації. Останнє закладає мотивацію і до проживання, і до господарювання у селі.

Базуючись на теорії просторової економіки Селозберігаюча Модель аграрного устрою націлена на збереження кожного самодостатнього села в Україні. У разі добровільного входження сіл у об'єднану територіальну громаду, вони зберігають свій самодостатній статус і як окрема організація, і як балансоутримувач навколосільських активів (на окремих рахунках в територіальній громаді).

За Селозберігаючою моделлю будь-яке підприємство на навколо і сільській території повинно мати сільську юридичну адресу, сплачувати селу місцеві податки та інші договірні платежі. Виконувати поставлені селом умови працевлаштування жителів села, розвитку тваринництва та іншого. Приватна власність на сільські активи в тому числі і землі сільськогосподарського призначення за Селозберігаючою моделлю передбачає зобов'язання власника проживати, або організувати підприємство у селі.

Селозберігаюча Модель аграрного устрою направлена на подолання проблеми зневіри і проактивності селян. Вона працює на формування нової психології українського селянина, нової соціально-економічної сутності вітчизняних сіл. Модель через еволюцію організацій розвиває сільський устрій і Селянина України до Європейського рівня, як у господарюванні, так і у відповідальності.

4 Список використаних джерел

1. Гадзало, Я. М. Наукові основи розвитку аграрного підприємництва та сільських територій за селозберігаючою моделлю (наукова доповідь) [Текст] / Я. М. Гадзало, В. М. Жук. – К. : ННЦ ІАЕ, 2015. – 36 с.
2. Політика сільського розвитку на базі громад в Україні : наукова доповідь [Текст] / за ред. чл.-кор. НААН України, д-ра екон. наук О. М. Бородіної, чл.-кор. НААН України д-ра екон. наук І. В. Прокопи, д-ра екон. наук О. Л. Попової; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». – К., 2015. – 70 с.
3. Національна доповідь щодо завершення земельної реформи [Текст] / за наук. ред. Л. Я. Новаковського. – К. : Аграрна наука, 2015. – 48 с.
4. Національна парадигма сталого розвитку України [Текст] / за заг. ред. акад. НАН України, д.т.н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. – Вид. 2-ге, переробл. і доповн. – К. : ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». – К., 2016. – 72 с.
5. Біхевіоризм. Загальна психологія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Біхевіоризм>
6. Біхевіоризм [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://psychologis.com.ua/bihevizorizm-1.htm>
7. Стратегія розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні на період до 2025 року [Текст] / Національна академія аграрних наук України. – К. : НААН ; ННЦ «ІАЕ», 2016. – 148 с.
8. Гадзало, Я. М. Аграрний потенціал України: напрями розвитку [Текст] : монографія / Я. М. Гадзало, М. В. Гладій, П. Т. Саблук. – К. : Аграрна наука, 2016. – 332 с.
9. Гайдуцький, П. І. Аграрна реформа Л. Д. Кучми в Україні [Текст] / П. І. Гайдуцький. – К. : Інформаційні системи, 2015. – 447 с.
10. Бородіна, О. М. Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір [Текст] / О. М. Бородіна, І. В. Прокопа, В. В. Юрчишин; НАН України, Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2012. – 300 с.
11. Юрчишин, В. В. Село і селяни України в системі історично і суспільно зумовлених вітчизняних національних цінностей [Текст] / В. В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2011. – № 2. – С. 87-99.
12. Геєць, В. М. Соціальний капітал, участь і громадська активність у контексті потреб модернізації [Текст] / В. М. Геєць. – К. : ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». – К., 2014. – 238 с.
13. Біхевіоризм – Загальна психологія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-4599.html>

4 References

1. Hadzalo, Ya. M. & Zhuk, V. M. (2015). *Naukovi osnovy rozvytku ahrarnoho pidpriemnytstva ta silskykh terytorii za selozberihaiuchoiu modelliu (naukova dopovid)* [The scientific basis for the development of agrarian entrepreneurship and rural areas in the village-save model (scientific report)]. Kyiv: NNTs IAE.
2. Borodinoi, O. M. (ed.), Prokopy, I. V. (ed.), Popovoi, O. L. (ed.). (2015). *Polityka silskoho rozvytku na bazi hromad v Ukraini [Community-based rural development policy in Ukraine: a scientific report]*. Kyiv: DU «In-t ekon. ta prohnzuv. NAN Ukrainy.

3. Novakovskiy, L. Ya. (ed.). (2015). *Natsionalna dopovid shchodo zavershennia zemelnoi reformy [National report on the completion of land reform]*. Kyiv: Ahrarna nauka.
4. Paton, B. Ye. (ed.). (2016). *Natsionalna paradyhma staloho rozvytku Ukrainy [National paradigm of sustainable development of Ukraine]* (2nd edition). Kyiv: DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy».
5. Wikipedia. (n.d.). Bikhevioryzm. Zahalna psykholohiia [Behaviorism. General psychology]. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/Біхевіоризм>
6. Psykholohis – entsyklopediia praktychnoi psykholohii (2015). Bikhevioryzm [Behaviorism]. Retrieved from <http://psychologis.com.ua/bihevioryzm-1.htm>
7. Natsionalna akademiia ahrarnykh nauk Ukrainy. (2016). *Stratehiia rozvytku silskohospodarskoho vyrobnytstva v Ukraini na period do 2025 roku [Strategy for the development of agricultural production in Ukraine for the period up to 2025]*. Kyiv: NAAN; NNTs «IAE».
8. Hadzalo, Ya. M., Hladii, M. V., Sabluk, P. T. (2016). *Ahrarnyi potentsial Ukrainy: napriamy rozvytku [Agrarian potential of Ukraine: directions of development]*. Kyiv: Ahrarna nauka.
9. Haidutskiy, P. I. (2015). *Ahrarna reforma L. D. Kuchmy v Ukraini [L. Kuchma's Agrarian Reform in Ukraine]*. Kyiv: Informatsiini systemy.
10. Borodina, O. M., Prokopa, I. V., Yurchyshyn, V. V. (2012). *Sotsioekonomichni rozvytok silskoho hospodarstva i sela: suchasnyi vymir [Socio-economic development of agriculture and rural areas: a modern dimension]*. Kyiv: NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prohnozuv.
11. Yurchyshyn, V. V. (2011). Selo i seliany Ukrainy v systemi istorychno i suspilno zumovlenykh vitchyznianskykh natsionalnykh tsinnosti [The village and peasants of Ukraine in the system of historically and socially conditioned national values]. *Ekonomika APK*, (2), 87-99.
12. Heiets, V. M. (2014). *Sotsialnyi kapital, uchast i hromadska aktyvnist u konteksti potreb modernizatsii [Social capital, participation and social activity in the context of modernization needs]*. Kyiv: DU «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy».
13. Ukrainska elektronna biblioteka. (n.d.). Bikhevioryzm – Zahalna psykholohiia [Behaviorism - General Psychology]. Retrieved from <http://www.info-library.com.ua/books-text-4599.html>